

ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ
ПРИ ВИВЧЕННІ БЛИЗЬКОСПОРІДНЕНОЇ МОВИ
(НА ПРИКЛАДІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
У ПОЛЬСЬКОМОВНІЙ АУДИТОРІЇ)

Галина Чуба

Ягеллонський університет (Польща)

Streszczenie. Artykuł jest poświęcony problemom kształtowania kompetencji gramatycznej ucznia podczas nauki języka blisko spokrewnionego. Wskazano typowe pomyłki w odmianie przez przypadki imiennych części mowy (rzeczowników, przymiotników, zaimków), popełniane przez polskich studentów w czasie nauki języka ukraińskiego. Wyjaśniono przyczyny ich powstawania. W drugiej części artykułu umieszczone zostały propozycje ćwiczeń, które pomagają w przyswojeniu sobie ukraińskiego paradygmatu fleksyjnego imiennych części mowy.

Słowa kluczowe: interferencja, błąd językowy, nauczanie języka ukraińskiego jako obcego

Грамматична компетенція, тобто вміння утворювати правильні з морфологічного та синтаксичного погляду конструкції, є однією з невід'ємних складових мовної (інтракодалної) компетенції мовця – кінцевої мети вивчення будь-якої іноземної мови¹. Навіть прихильникам тих методів навчання іноземної мови, що опираються на усній мовленнєвій практиці і ставлять за мету вироблення насамперед усних мовленнєвих навичок учня, оминати граматичні проблеми не вдається². Адже без знання учнем, хоча б на елементарному рівні формальної сторони мови адекватна до ситуації мовленнєва діяльність буде утруднена або й неможлива.

Набуття граматичної компетенції при вивченні близькоспорідненої мови має свої особливості. Як показує наш досвід навчання української мови польських студентів, вони в цілому легко опановують її граматичну систему. Подібність граматичних структур обох мов дозволяє переносити значну частину навичок з їхньої рідної мови на українську і таким чином швидко опановувати значні за обсягом

фрагменти граматичного матеріалу. Відповідність зразків мовленнєвої поведінки, засвоєваних на заняттях з української мови, до опанованих у рідній мові спричинює потужний позитивний трансфер, що уже на початковому етапі уможливує нашим студентам творення правильних з погляду граматичної норми комунікатів українською мовою.

¹ A. Szulc, *Słownik dydaktyki języków obcych*, Warszawa 1997, s. 110.

² Наприклад, автори т.зв. методу Каллана впроваджують найпростіші відомості з граматики англійської мови уже на перших заняттях.

Зауважимо однак, що ті форми іменної та дієслівної словозміни української мови, що не збігаються з польською, часто підпадають під дію негативного трансферу (інтерференції). І хоча таких форм загалом небагато, проте помилки, зумовлені його дією, мають характер стійких, що, незважаючи на значне число вправ, спрямованих на їх елімінацію, залишаються у мовленнєвій практиці наших студентів навіть на просунутому етапі навчання. Таке явище – присутність у інтермові учня стійкого набору помилок – у лінгводидактиці прийнято називати фосилізацією (замороженням, скам'янінням)³.

Завданням пропонованої статті – вказати типові помилки у відмінковій парадигмі іменних частин мови (іменників, прикметників, займенників), що виступають при вивченні української мови студентами-поляками, пояснити причини їх виникнення, вказати ступінь стійкості та запропонувати кілька власних методичних розробок, спрямованих на їх корекцію.

При відмінюванні **іменника** у працях наших студентів найчастіше трапляються такі помилки:

1) у виборі закінчення **–а(я)** або **–у(ю)** в родовому відмінку однини деяких іменників чоловічого роду другої відміни. Помилки цього типу стосуються окремих іменників і найчастіше зумовлені різницями у вживанні їх в українській та польській мові, хоча, слід зауважити, продовжують траплятися на старших курсах. Добрі результати для корекції цього типу помилок дає парціальне засвоєння цього граматичного матеріалу при вивченні відповідних лексико-комунікативних блоків. Увагу студентів слід звернути на особливості вживання закінчень (залежно від значення слова: *каменя* (конкр.) – *каменю* (збір.), *стола* – *столу*; та наголосу: *моста* – *мосту* і т.д.) та відмінності, якщо такі виступають, у польській та українській словозміні. Останнє, зокрема, стосується назв днів тижня (пор. укр.: *понеділка, вівторка* – пол. *poniedziałku, wtorku*); дерев та кущів (як-от, *дуба*, але *бузку*, але пол. *dębu*); назв страв та продуктів (*борщу, сиру*, але *хліба*); танців та ігор (*вальсу, краков'яку* – пол. *walca, krakowiaka*); назв мір та монетарних одиниць, термінів тощо.

2) помилки, зумовлені інтерференцією, трапляються у формах називного відмінка множини іменників другої відміни чоловічого роду, що є назвами осіб: **відомі львів'яне*⁴, **з якими боролися християне*, **стояли професорове*, **мої братя*, **мої знайоме дівчини* тощо. Форми цього відмінка в українській мові у порівнянні з польською характеризуються більшою однотипністю закінчень та відсутністю морфонологічних явищ,

³ K. Chomicz-Jung, *System języka – konstrukt intelektualny czy rzeczywistość; spojrzenie dydaktyka (na przykładach z nauczania fonetyki w szkole wyższej)*, [w:] *Gramatyka – konstrukt intelektualny czy rzeczywistość: glottodydaktyczne implikacje tej alternatywy*, Warszawa 1992, s. 115–116.

⁴ Наводимо помилки, допущені у письмових роботах студентів 1–3 курсів спеціальності „українознавство” факультету міжнародних відносин Ягеллонського університету.

що може справляти труднощі для початківців. Пор.: *студент – студенти, техник – техніки, монах – монахи, сусід – сусіди, актор – актори, професор – професори*, пор. у пол.: *student – studenci, technik – technicy, mnich – mnisi, sąsiad – sąsiedzi, aktor – aktorzy, profesor – profesorowie*.

3) Зазвичай інтерференція стає причиною помилок у вживанні місцевого відмінка однини іменників другої відміни: **на берегу, *на возу, *в морю*.

Як показує досвід, помилки 1–3 в мовленнєвій практиці наших студентів виступають переважно на початковому етапі вивчення української мови, після відповідно підібраних вправ легко піддаються корекції і на старших курсах з'являються лише спорадично.

Більш стійкий характер мають помилки у вживанні форм

4) орудного відмінка однини іменників третьої відміни, причиною яких є передусім внутрішня інтерференція (за аналогією до іменників першої відміни): **була легендарною постатією, *була цікавою постаттю*.

5) давального відмінка множини іменників усіх трьох відмін, що виникають під дією інтерференції: **нашим очом відкривається, *залишається вірна ідеалом, *нашим народом треба жити в згоді* (пор. пол. *oczom, ideałom, narodom*).

Помилки типу 4) та 5) часто залишаються у мовленнєвій практиці наших студентів на середньому, рідше просунутому рівні вивчення української мови.

До найстійкіших, однак, слід зарахувати помилки при утворенні форм

6) орудного відмінка однини іменників першої відміни типу **одружився з Вишняківну, *була поетесою і піснярку, *своєю егоїстичну поведінку, *не одружився з Марусю, *рушаємо з надію, *з Марусією*, причини виникнення яких не завжди зрозумілі. Інші помилки при утворенні цих форм пов'язані із внутрішньою інтерференцією: **нід тополю, *одружитись з Галою, *за хатом з основою на –й: *з Галією, *була головною різницею*.

7) родового відмінка множини усіх відмін. Ці форми – одні із найскладніших для засвоєння польськими студентами. За ступенем стійкості ці помилки можна зарахувати до фосилізованих, що важко піддаються корекції. Помилки цього типу спричинює зовнішня інтерференція (**авторка багатьох пісні, *в сяйві сонячних промені, *далеко від людей та їх проблем, *існує багато прислів, *на столі не було ножи, *уникаю таких ситуації* – пор. пол. *pieśni, promieni, problemów, przysłów, noży, sytuacji*), розбіжності у граматичному роді іменників (**Іван з „Тинів забутих предків”, *до незнайомих жінок, *до нових мебел, *коробка цукерків, *забрати у своїх сестрів*), незнання студентами особливостей відмінювання деяких іменників (**мають багато грошів, *продали конів, *не було гостей, *не мала друзів*) тощо.

8) знахідного відмінка множини іменників першої та другої відміни, назвах істот, що пов'язано з відсутністю в українській мові категорії чоловічо-особового роду: *любити коти, *запросити свої подруги, *маю дві морські свинки, *вона має діти, *розмовляти про собаки, *бачити те дівчини тощо.

У мовленнєвій практиці польських студентів 6) – 8) помилки мають стійкий характер, залишаються навіть на просунутих етапах вивчення української мови і вимагають від викладача та студентів значно більшої праці над їх корекцією.

Певні труднощі, особливо на початковому етапі вивчення української мови викликають у наших студентів морфонологічні явища, що супроводжують українську іменникову парадигму. Якщо чергування приголосних наші студенти засвоюють відразу, то помилки у чергуванні голосних значно стійкіші: *нові діми, *дія твіру відбувається, *не відчуває самотності, *коров, *спокію, *без цукору, *у вогоню, *каміню, *пічі, *осіні, проте радше рідко з'являються на старших курсах.

У працях наших студентів трапляються також помилки у відмінюванні окремих груп іменників, зокрема:

а) іменників, які в українській мові зараховує до м'якої групи, зокрема, жіночого роду на **-ця** (праця, учениця), **-ря** (буря, вечеря), чоловічого роду на **-ець** (хлопець, олівець), середнього роду на **-е** (море, місце, серце);

б) іменників першої та другої відмін з основою на **-й** (типу мелодія, ідея, статуя, край): *книжка Марії, *українське мелодії, *багато статуї, *не знаю Андрія, *з Марію, *з Марійом та ін.;

в) іменників чоловічого роду на **-р**. Помилки типу *викликати лікара, *прилетіли комари, *зустрівся з професором зумовлені зовнішньою інтерференцією, пор.: *wezwać lekarza, przyleciały kotary, spotkać się z profesorem*, форми ж *з кобзаром, *вважав себе царом виникли під впливом внутрішньої інтерференції. Визначником типу парадигми (твердого чи м'якого) цих іменників в українській мові, як відомо, виступає наголос. Якщо для носія мови визначити зміни в акцентуації в основному не справляє труднощів, то для того, хто вивчає українську мову, такі правила малопрактичні. На початковому етапі вивчення української мови вистачить вказати на особливості відмінювання окремих часто вживаних лексем, наприклад, при вивченні назв людей за професією (Мій батько працює директором, бухгалтером, архітектором, але лікарем, шахтарем, перукарем, пекарем);

г) іменників чоловічого роду на **-ум** (типу акваріум, технікум), які в польській мові є іменниками середнього роду і в однині не відмінюються: *Риби плавають в новому акваріум – пор. *Ryby pływają w nowym akwarium*;

г) у відмінюванні власних назв на **-енко**, що в польській мові відмінюються як іменники жіночого роду: пор. пол. *utwory Szewczenki*, звідси типова помилка – **твори Шевченкі*;

д) у вживанні відмінкових форм збірних іменників типу *листя, волосся, сміття* яким у польській мові відповідають форми множини одиничних іменників: **Дівчина з темними волоссями; *в зелених листьях* – пор. *w zielonych liściach*;

е) у відмінюванні окремих часто вживаних слів, зокрема, *мати, поет, музей, ліцей, суддя*, у множині *руки, друзі, роки, люди, дівчата, діти* та деякі інші.

Труднощі при відмінюванні за **прикметниковою** парадигмою у наших студентів викликають форми

1) називного відмінка множини, коли у польській мові вони вживаються у нечоловічо-особовому роді: **там ростуть високе дерево, *це моє давнє приятельки, *плачуть мале діти, *у лісі живуть дике звірі* тощо. Аналогічні помилки з'являються також у займенниках, що відмінюються за прикметниковою парадигмою: **слова, яке можна почути, *таке гарне дівчини*. Помилки цього типу зафіксовано переважно у працях початківців, на старших курсах вони з'являються рідко;

2) орудного відмінка однини прикметників жіночого роду: **своєю егоїстичну поведінку, *є трагедією універсальну, *була дуже оригінальну особистістю* і под.;

3) численні помилки у інтермові наших поляків трапляються при утворенні форм родового відмінка однини прикметників та займенників жіночого роду. Причина більшості з них – негативний трансфер з польської мови: **не знає справжній історії, *вплив на розвій українській мові, *в житті первісній людини, *такій води ми не пили давно*; або ж дія внутрішньої інтерференції: **риси справжньої козацької доньки, *в атмосфері, напо-вненої любов'ю, *вразливість, якої загрожує натовп*.

4) Частими у мовленнєвій практиці польських студентів є флексійні помилки у давальному та місцевому відмінках однини прикметників жіночого роду, що виникають під дією внутрішньої інтерференції: **на Поштової площі, *на зеленої траві, *книга, на якої написано* і под.

Хоча помилок, як неважко зауважити, у прикметниковій парадигмі наші студенти допускають значно менше, проте зазвичай вони мають стійкий характер.

До стійких, а навіть фосилізованих помилок у мовленнєвій практиці польський студентів слід зарахувати й ті, що виникають при утворенні деяких відмінкових форм **особових займенників**. „Проблемними” найчастіше бувають форми родового, давального, знахідного та місцевого відмінків займенника *вона*: **не було їй дане, *в їй коханню, *біля неї старий гуцул; *її здається, *її немає кінця; *писати про нею, *віддав життя за нею; *хатка..., біля неї – старий гуцул, *елементи, які на неї*

знаходяться і под. Частими флексійними помилками у польськомовній аудиторії є форми родового, орудного та місцевого відмінків однини **вказівних та присвійних займенників** жіночого роду *та, ця, моя, твоя, своя*: *чекає своїй смерті, *у своєї руці, *не знаю твої сестри, *від цієї зустрічі, *належить до тій самій категорії; *ішов цією дорогою, *пишатию своєю Батьківщиною; *у цієї статті, *у своїй творчості та ін. Причини їх виникнення важко визначити однозначно.

Вплив рідної мови на процес опанування іншої, близькоспорідненої, якою для наших студентів є українська, подолати важко. Та й чи потрібно? Адже позитивний трансфер з рідної мови, як ми уже зауважили, прищвидшує та полегшує їм опанування граматичної системи, словникового складу, синтаксичної будови української мови, що особливо помітне на початковому етапі навчання. Помилки, причиною яких є негативний трансфер (інтерференція), загалом небагато, проте переважно вони мають стійкий характер і важко піддаються корекції. Їх елімінація вимагає тривалої праці, спеціально підібраних вправ, частих повторень матеріалу. Лише відповідно організований дидактичний процес дозволяє студентам набути навички правильного вживання українських відмінкових форм та зробити їх (навички) автоматичними.

Нижче представляємо зразки вправ, розроблені нами для корекції описаних помилок.

Zmień podane zdania w liczbie pojedynczej na zdania w liczbie mnogiej.

Wzór: Це старий автомобіль — *Це старі автомобілі.*

1. Ось ваш молодший брат .....
2. Це відомий львів'янин .....
3. Вона дуже вихована дитина .....
4. Ах, ця романтична мелодія! .....
5. Що за гірка сльоза! .....
6. Це моя потаємна мрія .....
7. Яка красива дівчина! .....
8. Чия це дитина? .....
9. То мій давній друг. ....
10. Це відомий український поет .....

Podane wyrazy zapisz w dwie kolumny: do pierwszej z końcówkami –a (-я), do drugiej z końcówkami -y (-ю). Jeśli zadanie zostało wykonane poprawnie, z pierwszej litery każdego wyrazu ułożysz porzekadło.

Березень, натиск, евкаліпт, экзамен, засць, мир, Амур, тиждень, перехід, Роман, ліс, угорець, образ (termin literaturoznawczy), дім, день, Ажир (miasto), Алжир (państwo).

Uzupełnij zdania w odpowiednią formę rzeczowników podanych w nawiasie

1. У нашому місті є музеї, але немає (кінотеатри, вистакові зали, галереї) .....
2. І мене є бажання вчитися, але немає (житлові умови, кошти, можливості) .....
3. На столі уже стояли тарілки, але не було (ножі, виделки, ложки) .....
4. В магазині був хліб, але не було (молочні продукти, овочі, фрукти) .....
5. У нас є підручники, але не має (словники, монографії, методичні опрацювання) .....

Ułóż zdanie według wzoru

Скільки їм років?

Wzór: Оля – 3: *Олі три роки*

- Оленка — 1,5 .....
- Андрій — 2 .....
- Василь — 29 .....
- батько — 51 .....
- дідусь і бабуся – по 67 .....

Zmień rzeczowniki w liczbie pojedynczej na liczbę mnogą

1. Будувати дім .....
2. Зустріти давнього друга .....
3. Розповідати цікаву історію .....
4. Помітити людину .....
5. Зустріти свою сестру .....
6. Запросити у гості давню подругу .....
7. Запитати студентку .....
8. Провести тітку .....
9. Погодувати kota .....
10. Фотографувати молодого гепарда .....
11. Намалювати руду білку .....
12. Побачити їхню матір .....
13. Прочитати про дике плем'я .....

Podane frazy przetłumacz na język ukraiński, ulóż z nimi zdania:

1. schował się w zielonych liściach .....
2. dziewczyna o długich włosach .....
3. siedział na ostrych kamieniach .....
4. szukał czegoś w śmieciach .....
5. cały pokryty pajęczynami .....

Wybierz poprawną formę:

1. зустріти подруги / подруг
2. привітати сестри / сестер
3. покликати доньки / доньок
4. виховувати діти / дітей
5. любити коти / котів
6. тримати собаки / собак
7. знайти цуценята / цуценят
8. пасти корови / корів

Uzupełnij zdania**A.**

1. Я працюю (учитель) .....
2. Твоя сестра працює (продавець) .....
3. Наші знайомі працюють (журналіст) .....

B.

1. У школі Петро був (двієчник) .....
2. Мій дідусь був (коваль) .....
- а бабуся – (вчителька) .....
3. Тоді я ще була (дитина) .....
4. Марічка буде (дбайлива господиня) .....

C.

1. У дитинстві кожен хлопець мріє стати (космонавт) .....
  2. Нові сусіди виявились (приємні люди) .....
  3. Після розлучення батьки залишилися (добрі друзі)
- .....

Ułóż zdanie według wzoru**Де вони народилися?****Wzór:** Андрій ..... (Київ): *Андрій народився у Києві*

1. Ганнуся ..... (Львів)
2. Микола ..... (Біла Церква)
3. Марічка ..... (Буковина)
4. Петро ..... (Волинь)

B.**Де вони живуть?****Wzór:** Андрій ..... (Україна): *Андрій живе в Україні.*

1. Джузеппе ..... (Рим)
2. Мері ..... (Париж)
3. Адам ..... (Білосток)
4. Вацлав ..... (Прага)
5. Професор Дмитрієв ..... (Санкт-Петербург)
6. Атала ..... (Індія)

7. Джон ..... (Сполучені Штати Америки)
8. Чанг ..... (Китай)
9. Міндавгас ..... (Литва)

THE DEVELOPMENT OF GRAMMATICAL COMPETENCE IN TEACHING
CLOSELY-RELATED LANGUAGES. (BASED ON THE EXAMPLE OF TEACHING
UKRAINIAN TO POLISH SPEAKERS)

Summary. The article portrays the problems of shaping grammatical competence when teaching a cognate language. Typical mistakes made by Polish students learning the Ukrainian language have been shown herein in the scope of names inflection (nouns, adjectives, pronouns) as well as the causes of their existence. In the second part of the article, the reader will find suggestions as to how to facilitate the assimilation of the Ukrainian inflection.

Key words: Ukrainian as a foreign language, errors analysis